

ПРОБЛЕМА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ ІЗ ЧИСЛА ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ У НІМЕЧЧИНІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ ПРАЦІ

THE PROBLEM OF EMPLOYMENT OF UKRAINIAN QUALIFIED PERSONNEL FROM FORCED MIGRANTS IN GERMANY IN THE CONTEXT OF MODERN SOCIOLOGY OF LABOR

У статті досліджено стан і перспективи працевлаштування українських кваліфікованих кадрів із числа вимушених мігрантів у Німеччині. На основі вторинних соціологічних даних створено соціально-демографічний портрет українських вимушених мігрантів у Німеччині; розглянуто алгоритми роботи німецьких соціальних служб і центрів зайнятості з українськими біженцями в питаннях працевлаштування; проаналізовано результати соціологічних опитувань, проведених німецькими соціологами, економістами, соціальними експертами, щодо способів адаптації українських вимушених мігрантів у Німеччині, узагальнено прогностичні оцінки співробітників німецьких центрів зайнятості з приводу працевлаштування українців з огляду на потреби ринку праці в цій країні. Простежено динаміку ставлення німецької влади до працевлаштування українських вимушених мігрантів. Проаналізовано зміни перспективних планів працевлаштування українців у зв'язку зі збільшенням кількості громадян України, що бажають отримати тимчасовий захист саме в Німеччині, тривалістю війни й урахуванням періоду після її завершення, коли треба буде приймати рішення щодо подальшої долі більш ніж мільйонної групи населення. Наразі німецька сторона зацікавлена в шнайскорішому працевлаштуванні українців, що має зняти навантаження на бюджети федеральних земель. Найбільш доступними є вакансії некваліфікованих і сезонних працівників, які не потребують знання німецької мови, але на такі пропозиції погоджується лише незначна частина українців.

Для більшості українців досі питання їхнього подальшого перебування в Німеччині є невідомим, тож працевлаштування в країні, яка надає тимчасовий притулок, не завжди є пріоритетним або пов'язано з низкою суміжних проблем, що стосуються зміни мотивації їхньої трудової поведінки через перетворення в спосіб життя, необхідності змінювати змістовну частину праці або відмовлятися від надбаного попереднього досвіду кваліфікованої праці на користь некваліфікованої під впливом зовнішніх нетрудових чинників. Для повноцінної інтеграції більшості українських висококваліфікованих кадрів потрібно доволі багато часу та додаткових ресурсів, пов'язаних із долаттям мовного бар'єру, проходженням курсів підвищення кваліфікації, підтвердженням дипломів про вищу освіту або додатковим навчанням на виробництві, вирішенням низки соціальних проблем.

Ключові слова: соціологія праці, тимчасовий захист у країнах ЄС, українські вимушені мігранти, соціальне забезпечення українських вимушених мігрантів, працевлаштування українських кваліфікованих кадрів у Німеччині.

The article examines the state and employment prospects of Ukrainian qualified personnel from among forced migrants in Germany. A socio-demographic portrait of Ukrainian forced migrants in Germany was created on the basis of secondary sociological data; the work algorithms of German social services and employment centers with Ukrainian refugees in matters of employment were considered; analyzed the results of sociological surveys conducted by German sociologists, economists, and social experts regarding the methods of adaptation of Ukrainian forced migrants in Germany, summarized the predictive assessments of employment center employees regarding the employment of Ukrainians in view of the needs of the labor market in this country. The dynamics of the attitude of the German authorities to the employment of Ukrainian forced migrants is traced. Changes in prospective employment plans of Ukrainians in connection with the increase in the number of Ukrainian citizens wishing to receive temporary protection specifically in Germany, the duration of the war and taking into account the period after its end, when it will be necessary to make decisions about the future fate of a group of more than a million people, are analyzed. Currently, the German side is interested in the fastest possible employment of Ukrainians, which should relieve the burden on the budgets of the federal states. Vacancies for unskilled and seasonal workers who do not require knowledge of the German language are the most available, but only a small part of Ukrainians accept such offers.

For the majority of Ukrainians, the issue of their further stay in Germany is still uncertain, so employment in a country that provides temporary asylum is not always a priority, or is associated with a whole series of related problems related to changing the motivation of their work behavior due to a change in lifestyle, the need to change the substantive part of the work or to abandon the acquired previous experience of skilled work in favor of unskilled work under the influence of external non-labor factors. The full integration of the majority of Ukrainian highly qualified personnel requires a lot of time and additional resources related to overcoming the language barrier, taking advanced training courses, confirming higher education diplomas or additional training on the job, solving a number of social problems.

Key words: sociology of work, temporary protection in EU countries, Ukrainian forced migrants, social security of Ukrainian forced migrants, employment of Ukrainian qualified personnel in Germany.

УДК 361.0:316.334

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.56.3>

Мальцева О.В.

д.філос.н.,
доцент кафедри соціології
та соціальної роботи
ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»

Актуальність дослідження. Станом на 21 серпня 2023 року, за даними МЗС України та Держприкордонслужби, від 24 лютого 2022 року внаслідок початку відкритої воєнної агресії Російської Федерації на терито-

рії України, а також через російську окупацію частини населених пунктів із країни виїхали за кордон 8 млн 177 тис. осіб, 2,4 млн українців виїхали й жодного разу не поверталися. Наразі в Європі перебувають 5 млн 977 тис. україн-

ських переселенців. По мірі пересування лінії фронту кількість людей, що втрачають житло або змушені залишити свої домівки, зростає. Відтік населення із зони ведення воєнних дій триває досі, помітна його частина шукає притулку від війни й тимчасового захисту в країнах ЄС. Через тривалість війни вимушена міграція українців за межі країни дедалі більше стає не лише предметом осмислення в організаційно-практичній площині, а й перетворюється на питання, яке потребує наукового аналізу як таке, що зачіпає численні аспекти – політичні, нормативно-правові, соціально-економічні, соціокультурні, психологічні. Війна в Україні спричинила найбільше переміщення людей у Європі з часів Другої світової війни, що стає приводом для роздумів про наслідки цього явища з боку українських і закордонних учених. Одним із найактуальніших аспектів досліджень вимушеної міграції українців є проблема їхньої адаптації та інтеграції до ринків праці країн-реципієнтів.

Постановка проблеми. Явище міграції само по собі не є новим, оскільки історія й раніше давала приклади переміщення великих мас населення через політичні конфлікти, суспільні трансформації, демографічні зміни або стихійні лиха. Мільйони людей щороку перетинають національні кордони в пошуках безпеки для себе та своїх сімей. В умовах глобалізації міжнародного ринку праці значно збільшилися масштаби трудової міграції. У випадку з трудовою міграцією цей крок зазвичай розглядався як сміливий вияв волі людини, яка прагне жити кращим життям і свідомо готується до переїзду, заздалегідь психологічно налаштована долати негаразди, стикатися з можливими негативними наслідками й нести відповідальність за свій вибір. У разі з вимушеними мігрантами з України, що шукають тимчасового захисту закордоном, питання працевлаштування в країні, яка надає тимчасовий притулок, не завжди є пріоритетним або пов'язано з низкою суміжних проблем, що стосуються зміни мотивації трудової поведінки через перетворення в спосіб життя, необхідності змінювати змістовну частину праці або відмовлятися від надбаного попереднього досвіду кваліфікованої праці на користь некваліфікованої під впливом зовнішніх нетрудових чинників. Ці соціальні явища цілком укладаються в дослідницьке поле соціології праці як галузі, метою якої є аналіз, розробка рекомендацій із регулювання, управління, прогнозування й планування створення належних умов для функціонування суспільства, колективу, групи, окремих індивідів у сфері праці та досягнення на цій основі найбільш повної реалізації й оптимізації сполучання їхніх інтересів [1].

Німеччина є однією з країн Європи, яка прийняла найбільшу кількість українських вимуше-

них мігрантів, надавши їм широкі можливості для адаптації та інтеграції у своє суспільство. Від початку процесу масової міграції українців і надання їм тимчасового захисту німецькі соціологи ведуть широкі соціологічні й економічні дослідження, що покликані дати загальний демографічний аналіз цієї групи мігрантів, виявити перспективи їх залучення до ринку праці в Німеччині. Динаміка ставлення німецької влади до працевлаштування українських вимушених мігрантів змінювалася у зв'язку з декількома чинниками, а саме: збільшенням кількості громадян України, які бажають отримати тимчасовий захист саме в Німеччині; тривалістю війни й урахуванням періоду після її завершення, коли треба буде приймати рішення щодо подальшої долі більш ніж мільйонної групи населення; значним навантаженням на бюджети федеральних земель; зростанням невдоволення місцевих платників податків, за рахунок яких формується система соціальної підтримки тих, хто перебуває в країні під тимчасовим захистом. Якщо на початку подій українцям надавалося право на працевлаштування як захід можливої поведінки, то тепер забезпечення захисту передбачає більш наполегливі вимоги з боку центрів зайнятості щодо трудової орієнтації мігрантів, які згодом мають тенденцію перерости в зобов'язання працевлаштовуватися в Німеччині як заходу належної поведінки на ринку праці цієї країни й головної умови перебування на її території. У зв'язку з цим виникає низка проблем, що насамперед стосуються працевлаштування кваліфікованих кадрів із числа українських вимушених мігрантів у Німеччині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема працевлаштування мігрантів, їхньої адаптації до ринків праці країн-реципієнтів висвітлена в численних соціологічних дослідженнях, що розкривають її різноманітні грані. Ці доробки дають змогу простежити історію питання від постановки проблеми до її загострення в умовах глобалізації та виникнення світового ринку праці. Як підґрунтя наукових пошуків із зазначеної теми варто виділити масив доробків, що являють собою класичні твори в галузі соціології праці, котрі задають методологічний каркас вивчення проблеми працевлаштування мігрантів. Передусім це праця «Польський селянин у Європі й Америці» польського й американського соціолога та філософа Ф.-В. Знанецького та його співавтора – американського соціолога, представника психологізму в соціології В. Томаса. Це емпіричне дослідження польських мігрантів у США на підставі виявлення взаємозв'язків колективної свідомості й соціального середовища демонструє процес «американізації» польських мігрантів, виявляє головні чинники цих перетворень. У цій роботі вперше засто-

совано методологію аналітичної індукції – узагальнення на підставі аналізу типових ситуацій (case studies) – і започатковано гуманістичну соціологію. Ця розвідка являє собою методологічну цінність, оскільки пропонує інструменти емпіричного соціологічного дослідження міграції, працевлаштування, інтеграції до нових соціокультурних умов, що визначаються не тільки внаслідок адаптації, пов'язаної з переселенням до іншої країни, а й через вступ у смугу переходу від старих форм соціальної організації до сучасної. Серед виділених у роботі чинників адаптації та інтеграції мігрантів до ринку праці й соціокультурного середовища як його невід'ємного тла варто назвати ті, що дотепер залучають соціологи під час опитувань, інтерв'ювання, фокус-груп мігрантів, а саме: співвідношення типу соціальної організації та індивідуалізму, індивідуальної та соціальної активності; проблеми аномалії (різні види девіації – схильність до злочинності, алкоголізму, проституції тощо); проблема професій; взаємин зі статями; проблема соціального щастя (суб'єктивне відчуття задоволеності, що виникає у відповідь на певну соціальну організацію, соціальні інститути); зіткнення рас і культур, відчуття дискримінації; оптимальна організація культурного життя.

Доречним виявився досвід аналізу проблеми мотивації трудової поведінки мігрантів представників Гарвардської школи А. Маслоу, Ф. Херцберга й Д. Макгрегора. У дослідженні використано підходи соціально-екологічної теорії Чиказької школи Р. Парка й Е. Берджеса, що дали змогу відстежити такі характеристики вимушених мігрантів, як «соціальна мобільність», «соціоекономічний статус», «маргінальна особистість». Залучено роздуми щодо престижності професії на ринку праці сучасних українських соціологів В. Войтовича, В. Соссовського, системні наукові дослідження в галузі соціології праці, які присвячено таким напрямкам, як соціальна регуляція трудової поведінки в ринкових умовах (В. Полторак, В. Пилипенко) [1; 2]; виробнича адаптація і трудова мобільність (М. Лукашевич); співвідношення життєвих перспектив і професійного самовизначення (Є. Головаха). Також подано висновки соціологічних досліджень із регулювання ринків праці в зарубіжних країнах А. Арсененко [3]. Вагомою є довоєнна дослідницька праця – випуск превью-брошури «Успішні практики щодо інтеграції ВПО і біженців» (2018) [4], у якій розкрито найкращі приклади реінтеграції та ресоціалізації вимушених переселенців у межах України, Грузії, Вірменії та ін. держав. Видання підготовлено спільно з німецькими соціологами в межах проекту «Подолемо наслідки війни разом» (Берлін-Київ). Безпосередньо дослідженню статусу

українських вимушених мігрантів у Німеччині від 2022 року присвячені спільні соціально-економічні аналітичні розвідки німецьких та українських економістів і соціологів: Ф. Челлі (F. Chelli), Ю. Гізінг (Y. Giesing), О. Даниленко (O. Danylenko), Т. Панченко (T. Panchenko), П. Путаара (P. Poutvaara), Х. Брюкер (H. Brücker) [5; 6; 7; 8; 9], численні соціологічні онлайн-опитування [10], результати і статистичні дані яких узято за основу в цій розвідці. Проблема трудової поведінки українських вимушених мігрантів є новою, у зв'язку із цим постає нагальне наукове завдання – вивчення особливостей статусу й адаптаційних перспектив українських біженців від війни в Німеччині, виявлення як позитивного, так і проблемного досвіду адаптації, особливо в аспекті трудової інтеграції та працевлаштування кваліфікованих кадрів.

Мета статті – дослідити стан і перспективи працевлаштування кваліфікованих кадрів із числа українських вимушених мігрантів у Німеччині.

Для виконання поставленої мети розв'язано **проміжні завдання**: на основі вторинних соціологічних даних створено соціально-демографічний портрет українських вимушених мігрантів у Німеччині; розглянуто алгоритми роботи німецьких соціальних служб і центрів зайнятості з українськими вимушеними мігрантами в питаннях працевлаштування; проаналізовано результати соціологічних опитувань німецьких соціологів, економістів, соціальних експертів щодо способів адаптації українських біженців у Німеччині, узагальнено прогностичні оцінки співробітників центрів зайнятості з приводу працевлаштування українців з огляду на потреби ринку праці у цій країні.

Методологія дослідження. Роботу виконано на принципах міждисциплінарного підходу. У дослідженні використано історичний, порівняльний і нормативний методи, системний, структурно-функціональний аналіз, окремі методики статистичного аналізу й обробки вторинних соціологічних даних, «ситуативний підхід» до аналізу управління соціальними системами; компаративістське узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Німеччина – одна з країн ЄС, що надала притулок найбільшій частині українських біженців від війни. За результатами масштабного соціологічного дослідження «Біженці з України в Німеччині» (2023), із 24 лютого 2022 року до 23 лютого 2023 року в німецькому Центральному реєстрі іноземців зареєструвалися 1 066 951 українських вимушених мігрантів. Варто зауважити на безпрецедентні заходи соціального захисту, що їх ужила німецька держава щодо українців, які за міжнародним законодавством і законодавством Ради Європи [8; 9; 10] можуть перебувати на її території під тимчасовим захистом (натепер офі-

ційно визначено термін до березня 2025 року). Підставою для перебування в Німеччині українців, які вимушені були покинути свою країну внаслідок війни, є імплементаційне рішення Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України в розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС і запроваджує тимчасовий захист за Законом про правовий статус іноземних громадян (Aufenthaltsgesetz) [11] і §24 Кодексу соціального забезпечення Німеччини (Sozialgesetzbuch) [12], який надає українським вимушеним мігрантам ті самі умови, що гарантовані німецьким безробітним.

Німецька сторона не приховує, що розраховує на можливість перекрити нестачу кваліфікованих і некваліфікованих кадрів у своїй країні за рахунок українських біженців, тим більше що тривалість війни в Україні й нездатність повернутися до власних домівок частини біженців змусять їх інтегруватися до життя в Німеччині, а значить, шукати місце для працевлаштування. У зв'язку із цим соціальні установи (Sozialämter) і центри зайнятості (Jobcenter – Біржа праці) у Німеччині констатують, що стикаються з якісно інакшим складом безробітних із числа українських біженців, ніж ті, з якими їм доводилося мати справу під час попередніх хвиль міграції із Сирії, Афганістану, країн Африки.

Німецькі соціологи провели дослідження різноманітних кількісних і якісних показників щодо статусу й соціоекономічного стану українських вимушених мігрантів у межах проекту «Адаптація і стратегії виживання біженців із України в Німеччині: між роботою і соціальною допомогою» (2022) [9, с. 20–28]. У межах проекту значне місце відводилося демографічним показникам і соціально-економічній характеристиці українських біженців у Німеччині. Ці дослідження мали дати відповідь на запитання про перспективи працевлаштування українців у Німеччині й виявити їхні пріоритетів в актуальній альтернативі – перебування на соціальній допомозі чи повноцінне працевлаштування в Німеччині.

З 1 по 23 травня 2022 року в Мюнхені й декількох містах Баварії, де масово розміщено українських біженців, німецькі соціологи проводили кількісне опитування через соціальні мережі та частково на курсах із вивчення німецької мови. Разом опитано 936 осіб, що репрезентативною вибіркою для тодішньої кількості біженців у цих землях Німеччини. За результатами опитування й на підставі даних із Декларації Федерального міністерства внутрішніх справ Німеччини встановлено, що близько 67% біженців із України – це жінки старші за 18 років, 38% – підлітки до 18 років. Такі статистичні пропорції підтверджують й інші дослідження. Проведені інтерв'ю з 1936 рес-

пондентами (з 24 по 29 березня 2022 року), показали такий самий гендерний розподіл [9]. Частково це може пояснюватися тим, що чоловіки у віці 18–60 років незаконно покинули Україну, уникаючи загальної мобілізації, а тому вони неохоче беруть участь у подібних опитуваннях. Чоловіки, які є старшими за віком, не потрапляють до центрів зайнятості, оскільки ними опікуються інші соціальні служби. У цілому осіб жіночої статі в усіх вікових категоріях виявилось 79%, чоловіків – 21%. За віком переважають особи від 30 до 49 років, люди за 50 становлять 14%. 65% відсотків біженців з України є одруженими, 16% – не одружені, 14% розлучені, 5% овдовіли. Лише 16% біженців перебувають у Німеччині зі своїми партнерами [9].

За результатами більш пізніх і ширших за охопленням соціологічних досліджень з'ясовано, що середній вік українських вимушених мігрантів у Німеччині – 28 років, 77% дорослих – приїхали без партнерів; 48% – приїхали разом із дітьми; 69% – жінки, 31% – чоловіки. 357 300 – діти й молодь віком до 18 років, серед яких більшість – діти молодшого шкільного віку.

Цікаво представлені різні регіони України. Українські біженці зі сходу України (це найбільш постраждалі від війни регіони, які досі здебільшого мають статус тимчасово окупованих територій (ТОТ)) становлять 30%; із півночі України (там проходила лінія фронту в березні-квітні 2022 року) – 22%; 20% біженців прибули до Німеччини з Києва, із заходу – 11%; із півдня та центральної частини країни – 8%. 38% біженців розселені у великих містах, більша частина переселенців проживає в невеликих містах, містечках, селищах. Лише незначна частка поселилася самотійно в родичів, знайомих, друзів і не потребує соціального житла (25%). $\frac{3}{4}$ проживають в орендованих приватних квартирах або будинках. 17% – живуть у гостьових домах, готелях; 9% – у комунальному житлі для біженців. Більшість українців пройшли через табори біженців і були згодом розселені за квотами відповідних земель. Значна частина й досі живе в тимчасових гуртожитках, які призначені для короткострокового первинного прийому. Чекаючи на розселення українцям інколи доводиться місяцями [9]. Найбільше українських вимушених мігрантів прийняли землі: Північний Рейн-Вестфалія (24 тис.), Баварія (152 тис.), Баден-Вюртемберг (136 тис.), Нижня Саксонія (111 тис.), Гессен (81 тис.).

Опитування також виявило особливості попередньої трудової поведінки українських переселенців. З'ясовано, що більшість українських біженців (від 50% до 57%) були на батьківщині працевлаштовані за фахом і ніколи раніше не мали досвіду безробіття, не перебу-

вали на обліку в центрах зайнятості. Лише 6–7% мали в Україні часткову зайнятість, решта була працевлаштована на повний робочий день. Надзвичайно високою є частка самозайнятých працівників та осіб, що займалися підприємницькою діяльністю – 20–21%. Для порівняння, у Німеччині на 2020 рік підприємці становили 8,6% від загального показника зайнятих працівників. Лише 8–16% біженців перебували на пенсії або тимчасово не працювали в Україні, 2–5% – були студентами й не працювали.

Обидва джерела опитування – і в соціальних мережах, і на курсах з вивчення німецької мови при центрах зайнятості, показали, що мігранти з України мають еквівалентно високий рівень освіти порівняно з показниками освіченості біженців з інших країн. Ці показники суттєво контрастують у міжнародних порівняльних статистичних даних щодо освіти біженців. Так, серед біженців з України є надзвичайно великим показник наявності вищої освіти: ступінь бакалавра або магістра мають 71% респондентів; носії докторської ступені становлять 7% (до цих показників увійшли всі особи, що мають науковий ступінь), із них незавершений цикл здобуття наукового ступеня (кандидати наук/доктори філософії) мають 96%, 4% – доктори наук [9]. Вимушені мігранти з України в середньому дуже освічені – мають вищу або технічну освіту (разом – 72%), що за показниками перевищує не лише рівень освіти порівняно з іншими біженцями, а й із загальним населенням Німеччини.

Однією з головних переваг українських біженців порівняно з біженцями попередніх міграційних хвиль, наприклад, із Сирії та Афганістану став дозвіл на працевлаштування. Дозвіл на роботу отримують усі українці працездатного віку одразу після оформлення виду на проживання в Німеччині. Українці, що за віком мають працювати, отримали всі ті можливості, що відкриваються для німців, які опинилися без роботи. Українцям, які шукають у Німеччині притулку від війни, надано низку соціальних можливостей, що дають їм змогу адаптуватися й інтегруватися до умов життя в цій країні. Вимушені мігранти з України мають широку соціальну підтримку в питаннях оренди житла, оплати комунальних послуг, соціальних виплат (у розмірі соціальних виплат із безробіття, що призначаються німцям, які втратили роботу), доступу до медицини, працевлаштування зі стажуванням, безкоштовного проходження мовних, інтеграційних і фахових курсів. Передбачено допомогу особливим категоріям мігрантів – людям з інвалідністю, вагітним, матерям-одиначкам тощо. Проте вік виходу на пенсію в Німеччині – 65–67 років, через що виникає нормативно-правова колізія, оскільки українські пенсіонери за українським законодавством молодші за віком і не можуть роз-

раховувати на такий статус до досягнення означеного віку. Формально вони також мають бути прикріпленими до центрів зайнятості як безробітні. Зараз кожен третій із них офіційно зареєстрований у центрах працевлаштування (Jobcenter) і готовий розпочати трудову діяльність [13, с. 111–115].

За результатами аналізу Інституту німецької економіки в Кельні (IW), українські вимушені мігранти мають високі шанси на успішний вступ до німецького ринку праці, оскільки в Німеччині існує велика потреба у фахівцях. Німецький дослідник ринку праці, соціолог Дірк Вернер установив, що 93% українських переселенців мають повну середню або вищу освіту (узагальнено), з них 86% працевлаштовані до спалаху війни. На його думку, «звичка працювати» в українців проявлялася й раніше: порівняно з представниками інших країн велика кількість українців подавала заявки на визнання своєї професійної кваліфікації в Німеччині й у попередні довоєнні роки. Дірк Вернер дає оптимістичні прогнози щодо вірогідності закріпитися на німецькому ринку праці українським мігрантам [14].

Німецька влада створила добре організовану систему працевлаштування, яка також надає підтримку українським вимушеним мігрантам. Центри зайнятості (Jobcenter) сприяють українським переселенцям у пошуках роботи: надають інформацію щодо вакансій, допомагають підготувати резюме, організують консультації щодо кар'єрних можливостей. Перспективною є ініціатива для українців щодо їхньої участі в інтеграційних програмах із підготовки до ринку праці. Програми передбачають здобуття освіти та практичних навичок, необхідних для успішного вступу до німецького ринку праці, охоплюючи різні сфери – від мовного навчання до підготовки до специфічних професій. Мовний бар'єр є однією з основних перешкод для працевлаштування українських вимушених мігрантів, тому мовні курси стають обов'язковою частиною процесу трудової інтеграції. Адаптаційна професійна підготовка спрямована на введення на ринок праці шляхом проходження програми підвищення кваліфікації. Це можуть бути курси з перепідготовки, стажування й інші різноманітні ініціативи для забезпечення високої конкурентоспроможності українців на ринку праці. Для молодих людей існують програми навчання професій, що запитані на ринку праці Німеччини, і стипендіальні програми для вступу у виші. Додатковим аспектом соціальної допомоги є фінансова підтримка, яка може включати покриття витрат на оренду житла, щоб забезпечити стабільні умови проживання під час пошуку роботи [15].

Мета стажувань – забезпечити мігрантам необхідний досвід роботи за фахом і сприяти

їхньому впровадженню в місцеве виробниче середовище. Німецькі організації розуміють важливість інтеграції нових членів суспільства в працю як важливого етапу входження в більш широке соціокультурне середовище. Працевлаштування розглядається як логічне продовження стажування й ключовий момент в інтеграційному процесі. Німецька влада вдосконалює законодавство та програми для полегшення пошуку роботи для українських вимушених переселенців, зниження вимог щодо мовної підготовки, де це є припустимим, і надає підтримку в процесі проходження співбесід на роботу [15].

Центри зайнятості намагаються враховувати індивідуальні навички та потреби мігрантів, що дає змогу їм вибрати оптимальний шлях для власного професійного зростання. Для створення сприятливого середовища, у якому українці можуть відчувати себе впевнено, докладають зусилля урядові структури й неприбуткові організації, локальні підприємства. Працевлаштування стає ефективним інструментом адаптації та інтеграції українських вимушених мігрантів у німецьке суспільство, сприяючи не лише їхньому професійному розвитку, а й формуванню позитивного сприйняття серед навколишнього оточення.

Треба відзначити, що є як історії успіху та швидкої трудової інтеграції, так і певні складнощі, що стають на шляху масового працевлаштування вимушених мігрантів з України в Німеччині. Практика показує, що далеко не всі українці мають доступ до зазначених вище ресурсів через перебування у віддалених від освітніх центрів містах, містечках і селищах. Інколи їм треба місяцями чекати в черзі на мовні й інтеграційні курси. Частина переселенців не може оперативнo підтвердити свій освітній рівень через втрату під час військових дій документів про освіту й повільну процедуру їх відновлення, а згодом – не менш складне та довготривале підтвердження дипломів українських вишів німецькою стороною. Є низка спеціальностей, дипломи з яких взагалі не піддаються такого типу визнанню з боку німецької держави й фактично потребують повторного курсу навчання (наприклад, педагоги, лікарі, юристи мають пройти додаткове навчання та скласти екзамен, у тому числі на володіння мовними компетентностями в межах фахових вимог). Усе це неможливо реалізувати в короткий термін, що гальмує швидке працевлаштування українців з вищою освітою та дещо маргіналізує їх на ринку праці [13].

Статистично-демографічні показники вказують на необхідність працевлаштування переважно українських жінок, які мають доволі високу кваліфікацію й отримали значний досвід роботи за фахом у своїй країні. Складність цього завдання полягає в тому, що, за пілот-

ними соціологічними дослідженнями й опитуваннями, у багатьох жінок немає визначених відповідей про перспективи перебування в Німеччині після завершення війни. Глибинні інтерв'ю підтвердили, що одні з них розраховують на 1–2 роки перебування під захистом у Німеччині (головним чином до завершення війни) або нетривалий час після війни (до одного року), до стабілізації ситуації на їхніх територіях. Це пояснюється тим, що саме в Україні в них знаходиться центр життєвих інтересів: там залишилися чоловіки, старі батьки, вони мають плани з'єднатися з рідними родинами та родичами. Лише незначна частина біженців заявляє про неможливість повернутися на батьківщину в найближчий перспективі (до 3–5 років) через втрату житла, набуття їхніми регіонами статусу ТОТ тощо [7; 8]. 37% хотіли б залишитися на більш тривалий термін у Німеччині, 34% – виключно до закінчення війни. Цілеспрямовано їхали з метою залишитися в цій країні навіть після встановлення миру в Україні не так багато українців. Тож однією із суттєвіших проблем працевлаштування дослідники називають цілковиту невизначеність опитаних українських біженців щодо їхнього подальшого перебування в Німеччині.

Життя на роздоріжжі неабияк турбує німецьку сторону, бо прогнозованість ринку праці є запорукою стабільної економіки. Дослідження й опитування серед українських вимушених мігрантів з боку німецьких дослідницьких установ спричинені намаганням оцінити перспективи в цій царині та можливість регулювання трудових відносин з метою подальшого кадрового управління. Німецькі експерти враховують, що перепідготовка кваліфікованих кадрів є доволі коштовною, це потребує організаційних, освітніх, фінансових витрат, тож працедавці зацікавлені в тому, щоб зусилля, вкладені в перепідготовку українських висококваліфікованих працівників, окупилися й навіть некваліфіковані наймані працівники залишалися на робочих місцях на тривалий час, аби виправдати витрати на їхню адаптацію та інтеграцію. Отже, питання масового працевлаштування українських біженців у Німеччині в короткотерміновій перспективі є проблематичним для німецьких роботодавців, бо, з одного боку, є вакансії на ринку праці та їх обіймання українськими кадрами економічно виправдано й бажано, але через непрозорість перспективи вимушених мігрантів на німецькому ринку праці сумнівне. Це однаковою мірою стосується як висококваліфікованих кадрів, так й осіб, які готові працювати на робочих місцях, що не потребують спеціальної кваліфікації (хоча такі вакансії можуть надаватися за потребою або під гарантії тривалого періоду роботи).

Неофіційно в соціальних службах (Landrazant) зауважують, що вони зацікавлені передусім у некваліфікованих кадрах: їм потрібні прибиральниці, покоївки в готелі, працівники в пекарні чи пакувальниці на заводах, сезонні працівники на фермах. Із дипломованими працівниками в центрів зайнятості багато клопоту: потрібно проводити процедури визнання документів про освіту, організувати підтвердження фаху, забезпечувати складання мовного іспиту, і навіть це не гарантує схвального рішення роботодавців. Останнім простіше працювати з випускниками німецьких вишів без досвіду роботи, ніж інтегрувати кваліфікованих досвідчених українців на невизначений термін.

Власне, цим відрізняються українські біженці від іммігрантської хвилі 2015–2016 років, коли до Німеччини приїхали сирійці й афганці. По-перше, вони одразу заявляли в більшості, що планують залишитися в Німеччині назавжди або на довготривалий період, який вимірюється десятиріччями; по-друге, вони не мали належної освіти, не планували її здобувати й охоче погоджувалися на будь-яку некваліфіковану працю. Серед українських переселенців лише 5% ладні працювати на некваліфікованій чи сезонній роботі [15].

Німецькі експерти говорять про те, що найкращі можливості для висококваліфікованих українських біженців розкриваються для людей у віці 25–40 років, які вже володіють німецькою мовою або здатні на швидке й результативне її опанування в межах професійних компетентностей, а також мають найбільш запитану на німецькому ринку праці професійну підготовку: IT-спеціалісти, інженери (будівництво, енергетика, механіка, машинобудування, електротехніка, електроніка), економісти й топ-менеджери, юристи, лікарі (останні мають бути готові пройти повторний курс навчання й сертифікацію). Для інших висококваліфікованих фахівців та інших вікових груп швидке працевлаштування за фахом у Німеччині є маловірогідним. Проте воно все ще є доступним у разі переміщення центру життєвих інтересів до Німеччини та наполегливої діяльності мігрантів із виконання усіх необхідних вимог – від опанування німецької мови до підтвердження дипломів, курсів підвищення кваліфікації, фахової перепідготовки, стажувань тощо. Фактично це стає зоною індивідуальної відповідальності для кожного українця, який має мету зберегти свій професійний статус.

Отже, цілком зрозуміло, чому за результатами опитувань у 2022 році більшість українських переселенців обирали соціальну допомогу, а не працевлаштування в Німеччині на період перебування під тимчасовим захистом у цій країні. Німецькі соціальні дослідники тоді відзначали, що питання доцільності утримання

такої великої кількості українських безробітних на державних дотаціях неодмінно постане по мірі завершення гострої фази війни в Україні. Це питання вже зараз широко обговорюється в німецькому суспільстві й дедалі більше стає предметом розгляду на засіданнях уряду Німеччини. У листопаді 2023 року прийнято урядові постанови, за якими є рішення зменшити вимоги щодо знання німецької мови для працевлаштування (ідеться про некваліфіковану працю), спонукати українських вимушених мігрантів до активних пошуків робочих місць серед наявних вакансій. Також обговорюються заходи щодо скорочення соціальних виплат за відмову від працевлаштування на запропоновану центрами зайнятості непрестижну роботу.

Однак варто відзначити певні зрушення в динаміці працевлаштування українців у Німеччині, що сталися останнім часом. Федеральне агентство зайнятості зафіксувало зростання кількості працівників з українським громадянством, що працевлаштувалися і сплачують соціальні внески (приблизно з 57 тис. до 125 тис). Незначну зайнятість мають близько 29 тис. осіб. Натепер працевлаштовано 18% українців, із них 15% – жінки, 22% – чоловіки. Безумовно, той факт, що в Німеччині працює лише один із п'яти українських громадян працевлаштованого віку, не свідчить про небажання українців інтегруватися до німецького ринку праці через лінощі. За даними онлайн-опитування Інституту соціальних досліджень Infas, замовниками якого були німецький Інститут ринку праці та професійних досліджень (IAB), Федеральний інститут досліджень народонаселення (ViB), Дослідницький центр Федерального відомства у справах міграції та біженців (BAMF-FZ) і Соціально-економічна група (SOEP) при Німецькому інституті економічних досліджень (DIW Berlin), на початок 2023 року $\frac{3}{4}$ українських респондентів заявили, що знайшли роботу або зацікавлені в роботі в Німеччині. Тільки 10% зізналися, що не зацікавлені або не мають можливості працевлаштуватися; 16% – мають намір влаштуватися на роботу, але наразі оцінюють свої шанси на німецькому ринку праці не дуже високо. Так, у третьому кварталі 2022 року лише 2% німецьких компаній працевлаштували принаймні одного українця із числа вимушених мігрантів (переважно сфера послуг, виробництво) [10]. При цьому 72% українських вимушених мігрантів із безробітних вважаються висококваліфікованими, тобто мають вищу або технічну освіту. Із 18% працевлаштованих від загальної кількості українських вимушених мігрантів 21% виконують некваліфіковану роботу – працюють прибиральниками або сортують товари. Лише 23% отримали висококваліфіковану роботу – займаються розробкою

програмного забезпечення або викладають в університетах. Решта високваліфікованих кадрів поки що маргіналізовані на ринку праці, бо не можуть поновити свій високий соціальний статус через мовну бар'єрність і необхідність повторного навчання. Серед українських мігранток багато таких, що працювали в Україні в академічних, медичних, технічних професіях, тобто в тих сферах, де є значна нестача кадрів у Німеччині. За опитуваннями центрів зайнятості, багато українок не бажають міняти фах і хотіли б працювати вчителями, лікарями та медсестрами, однак на реалізацію цього наміру потрібен час.

Дані Німецького інституту економічних досліджень (DIW) свідчать, що 75% українців у Німеччині відвідують зараз або вже завершили мовні курси. Утім 80% відзначили, що не розмовляють німецькою мовою або тільки трохи. Навіть ті, хто пройшли інтенсивні мовні курси, мають складнощі в спілкуванні німецькою. 58% – мають дітей віком від 3–6 років у дитсадку. Проте є значна частина жінок, які не знайшли місця для своїх дітей дошкільного віку у німецьких дитсадках і доглядають їх удома самі. Також варто враховувати, що є жінки, які самотужки доглядають літніх батьків і людей з інвалідністю, що заважає їхній активній трудовій інтеграції.

Інститут досліджень ринку праці та професійної підготовки (IAB) м. Нюрнберзі подає таку інформацію: «... жінки з маленькими дітьми мають найнижчий рівень зайнятості – 3%». Зазвичай вони проживають у Німеччині без партнера. Водночас рівень зайнятості чоловіків із маленькими дітьми значно вищий і становить 23%, більшість із них живе в Німеччині з партнеркою.

Водночас значна частина українських вимушених мігрантів демонструє високий ступінь адаптивності, швидко освоюючи культурні та соціальні норми Німеччини. Українці поступово сприймають місцевий спосіб життя, беруть участь у громадських і культурних заходах, що позитивно сприяє їхньому адаптаційному процесу. Українські мігранти шукають можливості для професійного зростання й кар'єрного розвитку. У майбутньому українські працівники можуть бути працевлаштовані в різних сферах економіки, таких як інформаційні технології, охорона здоров'я, освіта та виробництво. Багато українських мігрантів демонструють інтерес до створення власних бізнесів і стартапів, що також може сприяти їхній економічній самостійності й фінансовій стабільності.

Висновки. Проблема працевлаштування кваліфікованих кадрів із числа українських вимушених мігрантів має декілька аспектів: *економічний аспект*, який включає втрату значною частиною переселенців матеріальних благ і, як наслідок, фінансову невпевне-

ність; на відміну від добровільних міграцій, вимушена міграція не гарантує швидкого поліпшення матеріального стану й, навпаки, часто призводить до втрати соціального статусу та руйнування добробуту, маргіналізації високваліфікованих переселенців на ринку праці, бо вони не можуть нашвидкуруч адаптувати свої професійні навички до нових умов; *правовий аспект*, який пов'язаний зі складністю визначення юридичного статусу українців в країні-реципієнті в довготривалій перспективі, правовою нерівністю щодо титульного населення держави в частині умов і термінів укладання трудових договорів; *психологічний аспект*, який охоплює переживання негативного і травматичного досвіду війни, втрати та зміни, що відбуваються під час і після переселення, а також у період адаптації до нового суспільства; *соціально-культурний аспект*, який включає різноманітні соціальні зміни, культурні цінності (етнічні, релігійні, уявлення про спосіб і стиль життя тощо), відмінності в новому середовищі, тимчасову ізоляцію та депривацію; *політичний аспект*, у якому відбивається відсутність можливості впливу на внутрішню й зовнішню політику приймаючої держави до повного набуття громадянства.

Незважаючи на це, українські вимушені мігранти, завдяки наполегливим зусиллям у навчанні та професійній сфері формують соціальний портрет групи, яка активно працює над своєю інтеграцією в новому суспільстві. Українці стають частиною економічного й культурного життя Німеччини, привносять свої унікальні досвід і таланти. Такий соціальний портрет сприяє взаєморозумінню між різними культурами та сприяє розвитку багатокультурного суспільства. Працевлаштування є основоположною умовою інтеграції українських вимушених мігрантів у німецьке суспільство, однак для переважної кількості високваліфікованих кадрів, яких серед українських мігрантів більшість, у Німеччині немає простих і швидких рішень для отримання роботи за фахом. Найбільші шанси відкриваються лише для тих, хто до переїзду добре знав німецьку мову або має намір залишитися в цій країні після війни й уже зараз готовий працювати на довготривалу перспективу. На тлі війни, що триває в Україні, й активних заходів, яких уживає Німеччина для трудової інтеграції українських вимушених мігрантів, стає зрозумілим, що частина з них будуть перекваліфіковані або змушені погоджуватися на актуальні вакансії з некваліфікованою працею. Чим довше українці перебувають у цій країні, тим глибше відбувається їх включення в нові соціокультурні обставини: навчання дітей у німецьких школах, відвідування дитячих садків, працевлаштування хоча б одного з членів сім'ї схилитимуть їх до рішення залишитися в Німеччині й після

завершення війни. Попередній досвід міграцій українців показує, що саме вдале працевлаштування закордоном зазвичай стає підставою для зміни постійного місця проживання [16]. Німецька сторона послідовно наполягає на працевлаштуванні українців на період перебування під тимчасовим захистом, тим паче після його завершення. Усе це ставить на порядок денний питання збереження висококваліфікованих кадрів із числа українських вимушених мігрантів, які планують повернутися після війни до України та реінтегруватися до українського ринку праці, що може стати напрямом подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Полтораки В.А. Соціологія праці та управління: довідник. Дніпропетровськ : Арт-Пресс, 1997. 148 с.
2. Пилипенко В.Є. Соціальна регуляція трудової поведінки (соціологічний аналіз). Київ : Наукова книга, 1993. 294 с.
3. Арсеєнко О.Г. Соціально-економічний механізм регулювання трудових відносин (на прикладі США, Канади, Великобританії). Київ : Наукова думка, 1995. 184 с.
4. Успішні практики щодо інтеграції ВПО і біженців. Інформаційна брошура, DRA e.V. «Подолемо наслідки війни разом». Берлін, Київ, 2018. («Інтеграція внутрішніх переселенців і біженців» DRA (ДРА), Німеччина). 215 с.
5. Brücker H. (2022): Geflüchtete aus der Ukraine: Eine Einschätzung der Integrationschancen, IAB-Forschungsbericht, 04/2022, Nürnberg. Bundesagentur der Arbeit (2022): Arbeitsuchende, Arbeitslose und Unterbeschäftigung (i.e.S. plus Förderung der Selbständigkeit) nach Staatsangehörigkeit, Geschlecht, Alter und Rechtskreis. URL: https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/Aktuell/migrationsmonitor/migrationsmonitor/migrationsmonitor-d-0-xlsx.xlsx?__blob=publicationFile&v=1 (7. November 2022).
6. Chelli F. Wie viele Ukrainischstämmige leben in Deutschland? *Mediendienst Integration*. 21.02.2022. URL: <https://mediendienst-integration.de/artikel/wie-viele-ukrainischstaemmige-leben-in-deutschland.html> (2. August 2022).
7. Giesing Y., Panchenko T., Poutvaara P. Können Geflüchtete aus der Ukraine zu einer Reduktion des Fachkräftemangels beitragen? *ifo Schnelldienst*. 2022. № 9. S. 3–10. IFM Bonn (2022): Selbstständige/Freie Berufe. Institut für Mittelstandsforschung IFM Bonn. URL: <https://www.ifm-bonn.org/statistiken/selbststaendigefreie-berufe/selbststaendige> (7. Juli 2022).
8. ifo Presse (2022): Fachkräftemangel steigt auf Allzeithoch, ifo Pressemitteilung, 2 August 2022. URL: <https://www.ifo.de/pressemitteilung/2022-08-02/fachkraeftemangel-steigt-auf-allzeithoch#:~:text=Der%20Fachkr%C3%A4ftemangel%20erreicht%20in%20Deutschland,seit%20dem%20Jahr%202009%20hervor> (2. August 2022).
9. Anpassungs – und Integrations strategien von Geflüchteten aus der Ukraine in Deutschland / Dr. Yvonne Giesing Dr. Tetyana Panchenko Prof. Panu Poutvaara, Ph.D. 135 (November)/2022. ifo Institut, München 2022. 55S.
10. Brücker, Herbert/Ette, Andreas/Grabka, Markus M./Kosyakova, Yuliya/Niehues, Wenke/Rother, Nina/Spieß, C. Katharina/Zinn, Sabine/Bujard, Martin/Cardozo, Adriana/Décieux, Jean Philippe/Maddox, Amrei/Milewski, Nadja/Naderi, Robert/Sauer, Lenore/Schmitz, Sophia/Schwanhäuser, Silvia/Siegert, Manuel/Tanis, Kerstin/Steinhauer, Hans Walter (2022): Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland: Ergebnisse der ersten Welle der IAB-BiB/FReDA-BAMF-SOEP-Befragung. Forschungsbericht 41 des Forschungszentrums des Bundesamtes, Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. URL: <https://doi.org/10.48570/bamf.fz.fb.41.d.2023.ukrlangbericht.1.0> (дата звернення: 02.11.2023).
11. Закон про проживання, роботу та інтеграцію іноземців на федеральній території. Розділ 24. Надання дозволу на проживання для тимчасового захисту. URL: (дата звернення: 02.11.2023).
12. Кодекс соціального страхування (SGB I). Перша книга. Загальна частина. URL: <https://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbv/1.html> (дата звернення: 21.11.2023).
13. Мальцева О.В. Проблема працевлаштування у Німеччині кваліфікованих кадрів із числа українських біженців. *Університетська наука – 2023* : тези доп. Міжнар. науково-техн. конф. (Дніпро, 25–26 травня 2023 р.) : у 3 т. Дніпро : ПДТУ, 2023. Т. 2 : Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту, соціально-гуманітарний, інженерної та мовної підготовки / ДВНЗ «ПДТУ». С. 111–115.
14. Золотарьова Д. Роботодавці вагаються: чи брати українців на роботу в Німеччині. *Bicmi.ua*. URL: <https://vesti.ua/uk/people-uk/nemetskie-rabotodateli-v-somneniyah-berut-li-ukraintsev-na-rabotu-v-germanii> (дата звернення: 23.11.2023).
15. Мальцева О.В., Фітісова А. Адаптація та інтеграція українських вимушених мігрантів у Німеччині. *Nauka i studia*. 2023. № 11 : Publishing house Education and Science s.r.o. URL: https://nauka-i-studia.eu/ojs/index.php/pl_ojs/article/view/239 (дата звернення: 23.11.2023).
16. Западнюк С.О. Міграції населення України : передумови, динаміка та наслідки розвитку / наук. ред. Л.Г. Руденко. Київ : Академперіодика, 2011. 240 с.